

H1: Het levensbeschouwelijke landschap

1. Religieuze affiliatie: religie is een wereldwijd fenomeen

1.1 Christenen (33%)

- Meest verspreide religie: 99% leeft buiten Midden-Oosten (°)
- 50% katholiek, 37% protestants (incl. anglicanen) , 12% Grieks/Russisch orthodox en 1% mormonen/ Jehova
- Godsdienst van de comfortabele meerderheid: meeste christenen leven in een land waarin christendom de meerderheid is

1.2 Moslims (25%)

- Net zoals Christendom missionair: meerderheid woont in Azië, Midden-Oosten en Noord-Afrika
  - ! Regionale verspreiding: minder globalisatie (latere geboortedatum, oorlogen etc.)
- Sjiïeten (Midden-Oosten): opvolger van Mohammed moest een bloedverwant zijn <> Soennieten: rest van de moslimlanden, globale meerderheid
  - ! Wahabisme (Saoedi-Arabië): extreem puriteinse vertakking binnen soennisme
  - ! Salafisme: ~ wahabisme maar radicale, geweldadige versie

1.3 Niet-religieus geaffilieerden (16%)

- Grote diversiteit binnen de groep: atheïsten, agnosten, onverschilligen en vaag spirituele mensen
  - ! Toch af en toe religieuze plechtigheid bijwonen bv. huwelijk, voorouderverering (zonder onthologisch dualisme)
- Grootste aantallen: Oceanië en Azië
- Grootste percentages: Europa en Noord-Amerika

1.4 Hindoes (15%)

- Niet-geglobaliseerd: 90% leeft in India
  - ! Westerse wereld: vooral Groot-Brittannië en Verenigde Staten
- Diversiteit aan opvattingen en praktijken

1.5 Boeddhisten (7%)

- Verzamelnaam voor verschillende stekkingen: theravada (India) , mahayana (China,Japan) en vajrayana
- Ontstaan in India, maar verspreid naar omliggende landen

1.6 Joden (0,2%)

- Verenigde Staten, Israël (eigen staat) en Europa
  - ! Vroeger: wijd verspreid door diaspora
- Sefardische joden (Iberische schiereiland) <> asjkenazische joden (Oost-Europa)
- Chassidische joden: meest opvallende joden in A'pen

2. Europa versus Verenigde Staten

NIET KENNEN

H2: Voorstelling van verschillende levensbeschouwingen

1. Inleiding: het begrip 'levensbeschouwing'

- Levensbeschouwing = iemands beoordeling en opvatting van het bestaan, speelt in op de zin- en existentiële vragen die mensen zich stellen
  - ! niet per se godsdienstig of religieus, ook ideologisch/politiek
- Religieuze levensbeschouwingen = geheel van overtuigingen en praktijken waarmee mensen zich verhouden ten aanzien van wat hen overstijgt (het transcendente)
  - vaak betrekking op een bovennatuurlijk wezen
  - dood speelt een centrale rol: opvattingen over leven na de dood maar ook over de praktijk van riten, vieringen en cultussen
- Godsdienstige religieuze levensbeschouwing = element van verticale transcendentie (hoger wezen) en moment van heteronomie (volgen van wetten van anderen)
  - mens verplaatst de oorsprong van alles naar iets buiten hem, iets transcendent
    - ! niet per se religieuze transcendentie
  - Monotheïstisch: bestaan van één god vb. jodendom, christendom, islam
  - Polytheïsme (veelgodendom): bestaan van verschillende goden vb. hindoeïsme
  - Pantheïsme: God en de natuur zijn één vb. hindoeïsme (Giordano Bruno, Spinoza, John Toland)
  - Animisme: bezieling van voorwerpen
    - ! Deze drie zijn niet strikt gescheiden: bestaan vaak naast elkaar binnen 1 religie
- Niet-godsdienstige religieuze levensbeschouwingen: ondefinieerbare kracht of komsisch principe waar we deel van uitmaken vb. boeddhisme
- Zeven dimensies binnen meeste levensbeschouwingen (komen niet per se allemaal tot uiting)
  - Mythe: orale traditie, verhaal dat zich afspeelt in een onbepaald mythisch verleden waarin goddelijke wezens handelingen stelden die een verklaring of interpretatie leveren van huidige wereld; descriptief-verklarend en normatief-voorschrijvend
    - ! Soms deel van de openbaring en kennis rechtstreeks van God vb. jodendom
    - ! Gevaar van dogmatisme: dingen zijn zoals ze zijn
  - Ritueel: praktisch aspect waarbij het belang ligt in hoe men het doet en in welke context, expressie van wat in de mythe geloofd wordt, eenmalig of meermaals
    - ! vinden vaak plaats op/in heilige plaatsen vb. gebouwen, plaats in natuur
    - ! ook tocht naar de heilige plaats is belangrijk in sommige godsdiensten: bedevaart
  - Doctrine of convictionele inhoud: geloofsinhoud of een kern van gedeelde opvattingen waarbij het belang afhangt van levensbeschouwing tot levensbeschouwing
    - ! belief (hebben van de juiste opvattingen, credo) <> faith (vertrouwen stellen in iets of iemand)
    - ! Orthodoxie (overtuiging) <> orthopraxie (juiste handelingen)
  - Emotionele en/of spirituele dimensie: kan kern of ondergeschikte rol zijn in een levensbeschouwing, persoonlijke voeling krijgen met wat ons overstijgt
  - Ethische dimensie: normatieve component met regels, voorbeelden en aanbevelingen zowel religieus als moreel (kunnen botsen met menselijke moraal)
  - Sociale dimensie en organisatie: levensbeschouwingen brengen mensen samen en deze eenheid kan institutioneel worden vastgelegd, nooit zuiver individueel
  - Materiële en artistieke dimensie: materieel veruitwendigen door symbolen, afbeeldingen en gebouwen, op deze manier wordt het religieuze gevisualiseerd

2. Jodendom

2.1 Godsbeeld

- Eerste monotheïstische religie (vroeger werd het ontstaan van andere goden echter niet ontkend): deze God is schepper van hemel en aarde en heerst over alle natuurwetten (transcendent)
- God: onzichtbaar, mag niet afgebeeld worden, naam is onuitspreekbaar = adonai
→ wordt ook aangeduid met tetragrammaton YHWH
- Verbond met Israëlieten op de berg Sinaï tijdens tocht van Egypte naar beloofd land: God zal hen beschermen als het volk hen trouw blijft en het goede voorbeeld geeft door te leven volgens Zijn wetten
! GEEN missionair karakter

2.2 Verspreiding en strekkingen

- Mythe: God stuurde Abraham weg uit Charan op zoek naar Beloofd Land (Kanaän/Israël met Jeruzalem als hoofdstad (1948 officieel)
! gebied kende meestal vreemde overheersing: geneigd tot migratie
- 2de eeuw: bloei van jodendom buiten Heilige Land (diaspora): sefardische joden (Iberische schiereiland), jemenietische joden (Jemen), asjkenazische joden (Midden-Oost-Europa) en oriëntaalse joden (Hongersteppe), chassidische joden (18de eeuw; Ben Eliëzer) en liberale strekkingen (onder invloed Verlichting; Duitsland en Verenigde Staten)

2.3 Wet en profeten

- Joodse wet, Thora of pentateuch = Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri en Deuteronomium: 613 geboden en voorschriften waarvan er 300 nog gelden
- Rabijnse commentaren: Talmoed <> Rabbijnse teksten niet over de wet: Aggada
- Mondelinge Thora: Misjna
- Levensvoorschriften vertaald door rabbijnen vanuit Thora, Talmoed en Misjna: Halacha
- Kabbala: mystieke strekking die aanstuurt op ontmoeting met de transcendente God
- Joodse Bijbel of Tenach ~ Oude Testament bij Christenen: bevat Thora, Nevi' in (profetische boeken) en Ketuvim (heilige geschriften)
- Verwachten nog komst van Messia: gezant van God die het Rijk Gods ook politiek zal komen vestigen en joden verlost van vreemde overheersing

2.4 Religieuze praktijk

- Godsdienst van orthopraxie: juiste handelingen
- Gebed: 3x per dag in de synagoge met zaterdag (sabbat) en op feestdagen extra gebedsdienst
- Rituele voorwerpen: 7-armige kandelaar of menorah (symbool voor braamstruik waar God zich aan Mozes openbaarde) + rollen van de Thora
- Religieuze feesten: paasfeest (uittocht van joden uit Egypte), loofhuttenfeest (40-jarige omzwervingen in de woestijn), Rosh Hashana (eerste 2 dagen joods kalender; 100x op sjofar/ramshoorn geblazen) en jom kipoer (10de dag van joodse kalender; verzoendag met offering van twee geiten)
- Rites: hebreeuwde naamgeving, besnijdens na 8 dagen bij jongens, bar mitswa (13-jarige jongen) en bat mitswa (12-jarig meisje)

2.5 Beladen verleden

- Joden zijn altijd de zondebok geweest: verantwoordelijk voor kruisdood Jezus, wantrouwen wegens economisch succes inzake monopoliepositie leningen, verantwoordelijk voor kindermoorden en ontheiliging van de hostie, kruistochten en Holocaust of Shoah → veel joden bekeerden zich uit angst tot het christendom en vluchten weg uit gebieden; nog steeds veel problemen met antisemitisme

3. Christendom

3.1 Ontstaan en eigenheid van het vroege christendom

- Monotheïstische godsdienst met transcendente God
- Bijbel: Oude en Nieuwe Testament met vier evangeliën (Marcus, Matteus, Lucas en Johannes), het boek van de Handelingen der Apostelen en brieven
- Jezus = marginale jood
  - ! Vijftal verschilpunten met jodendom: incarnatie of vleeswording van God in de mens Jezus (gevierd met kerstmis), Messias = Jezus die liefde van God brengt voor alle mensen, christelijke heilsboodschap is universeel en niet enkel voor christenen, hebben niet echt wettelijke voorschriften + christenen zijn gericht op het hiernamaals (hemel, hel en vagevuur)
- Theodicee = God die zich moet verantwoorden voor het kwaad
- Feestdagen: paasfeest (verrijzenis van Jezus) met voorafgaand Witte Donderdag (Laatste Avondmaal), Goede Vrijdag (kruisdood) en Stille Zaterdag (ontdekking van lege graf)
- Jezus: God of mens?
  - 313 Edict van Milaan (officiële erkenning christendom)
  - 325 concilie van Nicea (homo-ousious: Christus is één wezen met de Vader en dus binnen de Drie-eenheid)
  - 451 concilie van Chalcedon (Jezus = goddelijk en menselijk) <> nestorianisme (Jezus als twee personen)
- Christenen uit zuiden van Frankrijk Katharen (zuiver in de leer ~katharos) waren ketters (niet juist in de leer)

3.2 Eerste grote splitsing: katholieke versus orthodoxe Kerk in 1054

- Constantinopel: hoofdstad van het oostelijke deel van christelijke Romeinse rijk
  - 1054: schisma tussen katholieke Kerk van Rome en orthodoxe kerken in het oosten door de filioque-kwestie: Rome (concilie van Nicea) <> Oosten (Geest enkel uit de Vader)
- Rome beschouwde zich als het christelijk centrum met de pausen als opvolgers van Petrus <> Oosten: minder centralistisch en meer democratisch met caesaropapisme (wereldlijke=geestelijke leider)
- Westen: katholieken <> Oosten: orthodoxen die scheiding toelaten en de onbevleete ontvangenis, hemelopname Marie en onfeilbaarheid paus verwerpen

3.3 Tweede grote schisma: de reformatie in 16de eeuw en de Church of England

- Luther: sticht eigen kerk na rijksban nl. protestantisme afhankelijk van de staat
  - beeldenstorm tegen bemiddelingsniveaus, Bijbel is enige bron van openbaring en gezag, geen pausdom of kerkelijke hiërarchie meer: gelovige is eigen priester:-
  - enkel nog doopsel en laatste avondmaal als sacramenten + 5 sola's
    - sola scriptura; zelfs schrift lezen (Bijbel in volkstaal)
    - sola fide; alleen geloof kan mens redden en niet de goede werken
    - sola gratia; genade komt van God en is niet afdwingbaar
    - solus Christus; alleen Christus bemiddelt tussen mens en God
    - solus Deo gloria; alle eer komt God alleen toe
- Calvinisme: aanvaard sola's van Luther en verscherpt de kritiek op katholieke kerk met eigen autonome kerk (predestinatieleer)
  - ! Hugonoten (Franse calvinisten) en presbyterianisme in Engeland en Schotland
- Zwingli Huldreich uit Zwitserland: baptisten ~ Luther
- Anglicaanse kerk oiv Hendrik VIII die wil scheiden van zijn vrouw om te trouwen met Anna Boleyn: sticht Church of England (1534) zonder paus maar Hendrik aan het hoofd
  - ! komt in 1555 even terug onder gezag van Rome door Mary I (bloody Mary)
- Methodisme (° John Wesley): grote inzet voor de armen en iedereen verdient genade
  - ~ anglicaanse kerk
  - vb. Black Churches in Verenigde Staten (Tatcher, Bush, Mandela)

4. Islam

4.1 De islamitische leer en praktijk

- Jongste monotheïstische godsdienst (610)
- Profeet Mohammed kreeg in Hira nabij Mekka visioenen met recitaties (niet in een keer ontstaan): Koran, het heilige boek waarin Allah zich openbaart (632)
- Koran of al Qur'an: 114 hoofdstukken (soera's), gerangschikt volgens lengte behalve de eerste, bestaande uit 6236 verzen waarvan er nog 270 gelden
- vlucht van Mohammed uit Mekka naar Yathrib in 622: begin islamitische jaarrekening
- Mohammed is de Messias MAAR geen goddelijke statuut zoals bij Jezus
- Godsdienst van de tekst: Koran is het letterlijke woord van God, onnavolgbaar en onvertaalbaar
- Hadith + Sunnah = Traditie: verzameling overleveringen van Mohammeds overtuigingen en handelingen
  - ! vormt samen met Koran basis voor sharia (islamitisch recht) en fiqh (jurisprudentie; qiya's en idjma)
- Vooral orthopraxie, enige geloofsbelijdenis is 'Er is geen god dan Allah en Muhammad is Zijn profeet'
- Halaal: gewettigd, toegelaten <> haraam: ongewettigd, verboden
- Verschillende gedragsregels van de islam:
  - Vijf pijlers van de islam: Sjahada(geloofsbelijdenis), Salat(5x bidden per dag), Zakat(solidariteitsbijdragen en aalmoezen), Sawm/Siyam(vasten tijdens ramadan) en Hadj(bedeavaart naar Mekka 1x in leven)
  - Regels die te maken hebben met intermenselijke relaties vb. geen alcohol
  - Strafregels vb. gokken, overspel

4.2 Diversiteit binnen de moslimgemeenschap (=oemma)

- sji'ieten: grootste minderheid, kalief moet voortspuiten uit de familie van de profeet
     ◇ soennieten: 90%
- door nog theologische en ideologische kwesties, ontstonden meer onderverdelingen
  - twaalvers, zevenersji'isme, Alawieten (Syrië), Alevieten (Turkije) en zaidisme (Jemen) (sji'isme)
  - wahhabisme in Saoedi-Arabië (soennisme)
- soefisme: eigen, spirituele exegese van de Koran als reactie op Oemajjadendynastie (einde 7de eeuw), rijkdom is relatief, dzikr als ritueel (herhalen van aanroepingen)
- Djihad: '7de pijler van de islam' nl. de morele inzet en fysieke strijd voor het geloof
     vb. World Trade Center aanvallen, zelfmoordterroristen, al-Qaeda etc.
     ! basis hiervan: Mawlana Sajjid Abul-A'la Maududi en Sayyid Qutb: antiwesters wahhabisme en salafisme

5. Hindoeïsme

5.1 Ontstaansgeschiedenis: de Vedische periode

- Ontstaan in Indusvallei in huidige Pakistan door verovering Arische volksstammen
- Kennis of inzicht (veda) staat centraal: basisteksten met kennis nl. Veda's
- Offerpraktijk en do ut des principe zijn belangrijk
- Enkel goden: Indra (hemel), Agni (vuur) en Soma (hemelse planten)
- Upanishaden: commentaar en bespiegeling op de Veda's

5.2 Algemene kenmerken

- 'hindoe' verwees naar het volk van de Hind, het indiaanse subcontinent
- geen geopenbaarde religie, geen stichter, geen schrift etc. = geen samenhangende religie, maar een kleurrijke verscheidenheid van vereringsvormen en offerpraktijken
- eerder een levenswijze dan een religie: moksha (weg naar bevrijding door samsara of werdergeboorten), karma en bhakti (devotie aan de goden), leer van de karma
- combinatie van monisme (brahman is opperwezen), polytheïsme (verschillende incarnaties van brahman) en pantheïsme (brahman is aanwezig in heel de kosmos)
- twee belangrijke eposen: Ramayana en Mahabbharata met Bhagavad Gita
- Mandir: versierde tempels met leraren (goeroe of swami)

5.3 Het kastensysteem

- Maatschappij is opgedeeld in grote klassen van mensen (varna) die onveranderlijk bepaald wordt met de geboorte
  - Brahmana's: priesters en leraren
  - Kshatriya's: koningen, edelen en krijgers
  - Vaishya's: burgers, landbouwers en handelaars
  - Shudra's: onderworpenen, dienstbaren en handwerklieden
- ! ook kastelozen of onaanraakbaren: paria en dalit

6. Boeddhisme

6.1 Het leven van Boeddha

- niet-godsdienstige levensbeschouwing als reactie op het Hindoeïsme gesticht door Boeddha die behoorde tot de kshatriya's
- Boeddha heeft het antwoord gevonden op de diepste vragen en dilemma's van het menselijk bestaan en die antwoorden voor anderen toegankelijk heeft gemaakt
! bereikte verlossing (moshka) na 49dagen mediteren in lotushouding onder boom

6.2 De boeddhistische leer (dharma)

- Vier edele waarheden: lijden behoort tot het leven, de oorzaak van het lijden is de dorst of begeerte, het is voor ieder mens mogelijk het lijden op te heffen, om het lijden op te heffen dient men het achtvoudige pad te volgen

6.3 Diversiteit in het boeddhisme

- Oost-Aziatische zenboeddhisme: geen onveranderlijke 'ik' aanwezig en de mens is in essentie leeg
- Zuivere Land boeddhisme of Amithaba-boeddhisme: Oost-Azië

7. Atheïsme

7.1 Terminologische verheldering

- atheïsme: overtuiging dat er geen God bestaat
- deïsme: stelt zich kritisch op ten aanzien van een aantal praktijken en aanspraken van de traditionele openbaringsgodsdiensten (Lord Herbert of Cherbury en Voltaire)
- agnosticisme: overtuiging dat het onmogelijk is om een uitspraak te doen over het al dan niet bestaan van God en over de aard van God of het bovennatuurlijke (Thomas Henry Huxley, Protagoras, Elis, David Hume, Empiricus)
- humanisme: intellectuele, literaire en wetenschappelijke beweging (Thomas More, Erasmus, Rabelais, Petrarca)
- vrijzinnigheid: vrijdenken met scheiding tussen kerk en staat, vrij onderzoek, openheid voor rationele kritiek en antidogmatisme, poging om rationeel te zijn
- religieus atheïsme <> atheïstische religiositeit

7.2 Korte historiek

- Door de jaren heen zijn er verschillende atheïsten die ingingen tegen het geloof
vb. Epicurus, Machiavelli, Spinoza, Diderot, d'Holbach, Helvetius, Nietzsche, Marx

7.3 Is atheïsme een levensbeschouwing?

- atheïsme kan leiden tot verschillende morele en politiek oriëntaties en zijn dus niet zomaar een groep eensgezinde mensen (wel geen uitgewerkte leer)

H3: Religie en levensbeschouwing in België

1. Historische achtergrond

1.1 Kerstening, middeleeuwen en kloosterleven

- 496: Doop van Clovis ('begin' christendom)
- 7de eeuw: Sint Amandus (langs Leie en Schelde), Sint Elooï (langs de kust, Antwerpen en Kempen) en Hubertus (Ardennen en Brabant) verkondigen het evangelie en missioneren het christendom
- 750: meer dan 20 abdijen !750-950: verval van monastieke leven
- einde 11de eeuw: heropbloei met benedictijnenorde en cisterciënzerabdijen
  - ! abdijen waren ook belangrijk voor economie en het doorgeven van kennis
- 13de eeuw: er worden verschillende bedelorden gesticht nl. franciscanen (minderbroeders), dominicanen (predikheren), augustijnen en karmelieten
- einde 13de eeuw: Vlaanderen had bloeiend kloosterleven en begijnhoven (vrouwen)
- Middeleeuwen: leven gericht op God doorheen het ganse leven

1.2 Reformatie en Nederlandse opstand

- 16de eeuw: kerkkritiek van Luther, Calvijn en Erasmus
- Erasmus: sticht Collegium Trilingue (doceren in Latijn, Grieks en Hebreeuws) maar wil wel eenheid binnen de Kerk
  - ! viel bij protestanten in dovemansoren: via zuidelijke Nederlanden in België
- Keizer Karel V: rijksban voor protestantisme (ketteren op brandstapel, verbranden boeken)
- 1520: plakaten (strengere godsdienstverordeningen) met bloedplakkaat (1550)
- 1524: inquisitie tegen de overtreders
- 1550: doodstraf voor al wie Bijbel leest volgens 'nieuwe geloof'
  - ! 1555: protestantisme wint aanhang (vooral zuidwest Vlaanderen)
- 1566: beeldenstorm van de bosgeuzen
- 1567: Spaanse Filips II stuurt hertog van Alva voor schrikbewind tegen protestantse opstandelingen in de Nederlanden
- 1568: Willem van Oranje-Nassau (stadhouder onder Alva) wil meer onafhankelijkheid tegenover Spaanse koning, maar wordt gedagvaard en vlucht naar Duitsland
- 1568-1648: Tachtigjarige Oorlog als Nederlands Opstand tegen Alva
- 1576: Pacificatie van Gent waar katholieken en protestanten zich 'verenigen' tegen Alva
  - ! werkelijkheid: Gent, Antwerpen en Brussel worden calvinistische republiek
- 1578: Pinkerstorm tegen de katholieken (herhaling van de beeldenstorm)
- 1579: Unie van Utrecht: vrijheid van religie
- 1581: katholicisme verboden in Noordelijke Nederlanden
- 1584-85: Beleg van Antwerpen en Val van Antwerpen (protestanten ontvluchten A'pen)

1.3 Contrareformatie en Verlichting

- Isabella en Albrecht blijven over Nederlanden regeren (ookal zijn de noorderlijke Nederlanden onafhankelijk)
- 1609: Twaalfjarig Bestand zorgt even voor rust: jezuïeten organiseren hier onderwijs
! leidt meermaals tot conflicten
- 17de eeuw: missionaris in het oosten (vb. Ferdinand Verbiest)
- 1773: paus Clemens XIV verbiedt jezuïeten (1814 terug toegelaten)
- 1648: Vrede van Westfalen (einde Dertigjarige Oorlog) eindige strijd tussen Spanje en Nederlanden, met verdrag van Munster: grens tussen België en Nederland werd vastgelegd
- zuidelijke Nederlanden: katholicisme was enige toegelaten religie
! Oostenrijkse keizer Jozef II (keizer-koster) bracht hier verandering in
- 1789-90: Brabantse omwenteling (strijd tegen Jozef II), conservatieven olv Hendrik en progressieve antiklerikale Vonckisten
- 18de eeuw: vrijmetselarij uit Engeland
- 1738: Clemens XII veroordeelt dit en 1751 Benedictus XIV
- 1795: na annexatie bij Frankrijkpostrevolutionair klimaat en katholicisme wordt verboden en afgebroken (sluiting KUL, confisqueren van bezittingen)
! Pas onder Napoleon: godsdienstvrijheid (1801: concordaat met paus Pius VII) maar katholicisme wordt niet opnieuw staatsgodsdienst

1.4 Belgische onafhankelijkheid

- 1815: België terug bij Nederlanden onder Willem I, waar protestantisme op gelijke voet gezet werd met het katholicisme
- 1816: heropening van Universiteit Leuven als rijksuniversiteit
- Katholieken voeren beleid tegen Willem I samen met antiklerikale liberalen
- 1831: België onafhankelijk met grondwettelijke verankering van vrijheden qua godsdienst, onderwijs en vereniging (unionisme)
! kerk-staat verhouding: wederzijdse onafhankelijkheid en de kerk kon aan macht winnen in het dagelijkse leven

2. Kerk-staat verhouding in België

2.1 Het Belgische kerk-staat model

- Belgische grondwet: geen strikte scheiding van kerk en staat (wederzijdsde onafhankelijkheid)
- Levensbeschouwing stichten volgens Belgisch erkenningssysteem: groot aantal aanhangers, gestructureerd zijn, enige tijd in België zitten, maatschappelijke belang vertegenwoordigen en niet tegen de maatschappelijke orde indruisen
➔ Momenteel 7 erkende levensbeschouwingen: rooms-katholicisme, protestantisme, anglicanisme, orthodox christendom, jodendom, islam en vrijzinnig humanisme en worden dus gefinancierd in officieel onderwijs en nog andere voordelen

2.2 Hoe neutraal is het Belgische kerk-staat model?

- Neutraliteit qua inhoud of organisatie van levensbeschouwingen en krijgen een gelijke kans, maar geen neutraliteit in het toepassen van voordelen eenmaal levensbeschouwingen erkend zijn doordat de mate waarin steun gebied wordt niet berust op objectiviteit

3. Levensbeschouwing en onderwijs

3.1 Eerste schoolstrijd (1878-1884)

- 1850: tegenstelling tussen katholieken en liberalen neemt toe
officiële onderwijs <> vrij onderwijs
- 1879,1881: Pierre van Humbeeck beslist dat Kerk zich uit officiële onderwijs moet terugtrekken
- Katholieken proberen eigen schoolnet op te bouwen en weigerden sacramenten uit te delen aan mensen uit officiële onderwijs (vooral in Vlaanderen verzuiling van onderwijs)
- 1884 tot WO I: katholieken aan de macht
- 1914: vrijstelling van het vak godsdienst indien mogelijk

3.2 Tweede schoolstrijd (1950-1958) en het schoolpact

- 1954: socialisten en liberalen vormen een regering samen olv Acille Van Acker waardoor er maatregelen kwamen die het vrije net inperkte
! reactie van katholieken
- 1957-58: regering olv Gaston Eyskens waaronder Nationale Onderwijscommissie wordt geïnstalleerd met alle partijen
- Schoolpact: compromis tussen katholieken en vrijzinnigen
  - bestaan van officiële en vrije scholen wordt erkend
  - keuzevrijheid van ouders voor een officiële of een vrije school wordt gewaarborgd
  - vrij onderwijs heeft recht op subsidiëring
  - leerlingen in officieel onderwijs hebben keuze op hun levensbeschouwingen

3.3 Grondwet 1988 en bijkomende erkende levensbeschouwingen

- 1988: grondwetswijziging die ervoor zorgt dat de schoolpactregelgeving ook in grondwet verankerd wordt
- uitbreiding van de erkende levensbeschouwingen: ondertussen 7

3.4 Huidige situatie

- Officieel onderwijs: verplicht om levensbeschouwelijke vakken aan te bieden (georganiseerd door de staat, provincie of gemeente)
- Vrij onderwijs: niet verplicht om dit te doen, wel 2 uur godsdienstleer, niet-confessionele zedenleer, cultuurbeschouwing of eigen cultuur en religie

4. Het gewijzigde levensbeschouwelijke landschap

4.1 Secularisering en ontkerkelijking

- Secularisatie: vermindering van de kerkparticipatie en de godsdienstige betrokkenheid
- In Vlaanderen: krimpscenario vooral voor het katholieke geloof
  - kerkbezoeken en aantal religieuzen zijn enorm hard gedaald
  - percentage kerkelijke huwelijken ook enorm gedaald
  - vertrouwen in de Kerk als instituut is ook enorm gedaald
! nog steeds helft van de bevolking noemt zich katholiek
- Cultuurchristenen: mensen die de christelijke waarden belangrijk vinden, de waarde van bepaalde onderdelen van de christelijke traditie erkennen en hun kinderen katholieke godsdienst laten volgen, maar voor de rest niet meer met de Kerk en de bijhorende godsdienstige beleving te maken hebben

4.2 Ontzuiling

- Verzuiling van de Katholieke Kerk: bouwden een eigen deelstaat uit waarin ze de basisprincipes van de seculiere samenleving erkenden
- Functie van de zuil: sociaal weefsel, vorm van spontane solidariteit tussen gelijkgezinden, electorale basis om de macht te behouden, bescherming tegen secularisering, socialisme, individualisering en doorgedreven modernisering.
- Sinds 1950 pleitten vrijzinnigen voor volledige gelaïceerd België
- Zuilen: zowel positief (vb. sociale cohesie) als negatief (vb. verspilling van middelen en energie)
- Ontzuiling door de ontkerkelijking: geloof en de Kerk werd minder centraal geplaatst en er werd gezocht naar samenwerkingsverbanden over levensbeschouwingen heen, ook samenwerken met anderen en niet enkel binnen de eigen levensbeschouwing

4.3 Diversiteit

- Katholicisme (50%)
- Islam (5%)
  - aanwezigheid te wijten aan arbeidsimmigratiesprogramma's en volg-, familie- en asielimmigratie
  - 310 moskeeën actief in België
- Andere christelijke geloofsgemeenschap (2,5%)
  - Protestanten (140 000)
    - Protestantse kerken verenigd in de VKPB = de Verenigde Protestantse Kerken van België (100tal kerken)
      - Protestantse Kerk van België: oudste en grootste
      - Hervormde Kerk van België: sterk zendingsbewustzijn en oorspronkelijk tegen overheidsfinanciering
      - Gereformeerde kerken in België: georiënteerd op de Gereformeerde Kerk in Nederland
    - Evangelische kerken verenigd in de EAV = de Evangelische Alliantie Vlaanderen (100tal kerken)
      - BEZ = Belgische Evangelische Zending
      - VEG = Vrij Evangelische Gemeenten
      - ECV = Evangelische Christengemeenten Vlaanderen
      - VVP = Verbond van Vlaamse Pinkstergemeenten in België
  - Anglicanen (11 000): erkend omdat Leopold I zelf anglicaans was
  - Orthodoxen (60 000): merendeel Grieks of Russisch
- Joden (0,4%): CICB vereniging (Centraal Israëlitisch Consistorie van België)
  - ! vooral chassidische joden
- Boeddhisme (0,3%; 20 000 à 40 000): Boeddhistische Unie van België
- Jaïns (1500): Stichter is Vardhamana Mahavira (tempel in Wilrijk)
- Sikhs (3000 à 4000): Stichter is Nanak Dev
  - moeten zich houden aan 5 k's: kes (ongeschoren haar), kanga (kam), kachera (soldatenonderkleed), kirpan (zwaard), kara (stalen armband).
- Niet-geaffilierte groep (42%): Vrijzinnig atheïst, agnosten, atheïst, ietsisten, levensbeschouwelijke onverschilligen in HVV (Humanistisch-Vrijzinnige Vereniging)
  - Believing without belonging = onkerkelijk, maar toch blijven geloven
  - Belonging without believing = cultuurchristenen die zichzelf nog katholiek noemen maar er geen religieuze praktijk meer op nahouden

H5: Kleine geschiedenis van religieuze (in)tolerantie

1. Inleiding

- Historische achtergrond van de scheiding tussen kerk en staat, de neutraliteit van de overheid en de godsdienstvrijheid in West-Europa
- Keizer Constantijn: christendom een toegelaten godsdienst
- Edict van Milaan (313): godsdienstvrijheid
- Theodosius de Grote (380): christendom een staatsgodsdienst

2. De tweezwaardenleer

- Doctrine van de twee zwaarden: brief van paus Gelasius aan keizer Anastasius (494)
= de wereld wordt geregeerd door twee machten met eigen bevoegdheden; de wereldlijke macht gaat over wereldlijke en politieke aangelegenheden, de geestelijke macht waakt over het zielenheil van mensen; de wereldlijke macht is echter ondergeschikt aan de universele macht van de kerk

2.1 Machtsstrijd

- Eindeloos bevoegdheidsconflict tussen kerk en de wereldlijke macht: kerk wil meer macht verwerven via theocratisch denken en de wereldlijke macht probeerde bisschoppen, abten en pausen te benoemen
- Kerk verzette zich op basis van de tweezwaardenleer en beklemtoonde het primaatschap van de paus: Gregorius VII stelde dat de paus het eigenlijke hoofd is van de gemeenschap
- 1075: Dictatus Papae waarin pauselijke bevoegdheden worden vastgelegd en Gregorius zet de Duitse koning af
- Paus Innocentius III: pausschap is plaatsvervanger van Christus op aarde met volheid van macht

2.2 Politieke macht van de paus

- 14de eeuw: tweezwaardenleer wordt onderbouwd in Ecclesiastica Potesta
- 1324: Defensor pacis en De monarchia bekritisieren de wereldlijke macht van de paus
- Luther steunt dit en wees erop dat de wereldlijke macht haar ambt vrij en ongehinderd moet kunnen uitvoeren (geweldloze vorm van kerkkritiek)
- Contrareformatie: kerk bevestigt dat de kerk het recht heeft om tussen te komen bij een oorlogsconflict en zet zich af tegen staatsabsolutisme
- 1606: Popish Recusants Act waarin macht van de paus over de koning wordt ontkend

2.3 Res mixtae

- Twee machten hebben vaak samengewerkt: heilige oorlogen en kruistochten
- Inquisitie moest toezien over de juistheid van het geloof en waken over de geloofseenheid en werd gesteund door de wereldlijke macht
- regels van Pamiers (1211): inquisitie onderzoekt en legt straffen op, maar uitvoeren was door de wereldlijke macht = res mixtae, gemengde aangelegenheden waarbij geestelijke en wereldlijke macht moest samenwerken

2.4 Bevoegdheidsverdeling is geen scheiding van kerk en staat

- Tweezwaardenleer heeft niks te maken met scheiding tussen kerk en staat, maar hoogstens een principiële en hiërarchische bevoegdheidsverdeling binnen een gezamenlijk project

3. Tolerantie in de Middeleeuwen

- Houding tegenover andersgelovigen: streven naar geloofseenheid en andersdenkenden konden in principe dus slechts in uitzonderlijke omstandigheden geduld worden
- Codex Justinianus (6de eeuw): Afwijkingen van het geloof zijn een verraderlijke misdaad tegen de staat en geeft ook de staat het recht om ertegen op te treden

3.1 Ketters en ongelovigen

- Ketterij: gedoopt en katholiek opgevoegd, maar wijken gedeeltelijk of helemaal van het zuivere geloof af = doodzonde <> onwetende andersgelovigen: hebben een ander geloof en weten niet anders = onschuldig

3.2 De legitimiteit van dwang en geweld

- Eerst: geweld niet legitiem voor het bekeren van mensen (naasteliefde centraal)
- Later: dwingende interventies als enige mogelijkheid om iemands ziel te redden

3.3 Tolerantie als second best option

- Tolerantie: machteloos individu dat het leven moet ondergaan, tolerantie om een groter kwaad te vermijden zonder ze bestaansrecht te geven, had niets te maken met verdragen
- Noodzakelijk kwaad om de samenleving draaiende te houden vb. hoeren, joden

4. Het einde van de reconquista

- 711: Moslims olv Tarik ibn Ziyad veroveren samen met Sefardische joden en christenen het Iberische schiereiland (toch was islam de 'hoogste' godsdienst met meeste rechten = dhimma systeem)
- 11de - 13de eeuw: Cordoba, Sevilla en Granada groeien uit tot ontwikkelde steden
- 1148: Cordoba wordt veroverd door Almohaden en geven christenen en joden de keuze om Cordoba te verlaten of zich te bekeren
- 11de eeuw: start van de reconquista om het moslimheerschappij te ondrukken (christenen heroveren Iberische schiereiland behalve Granada)
- Rangorde keert om: christenen zijn nu eersterangsburgers en moslims en joden werden vervolgd, gedoopt of getolereerd
- 1421: kruistochten tegen moslims
- 1478: Spaanse inquisitie voert druk tegen joden en moslims op, waardoor veel joden zich uit angst laten dopen
- 1482: veldtocht tegen Granada (1492 eindigt deze door winst van de katholieken)
- Later dat jaar: verdrijvingsdiedict tegen moslims en joden (Ferdinand en Isabella)
- 1502: islam per decreet verboden

5. Erasmiaanse tolerantie

= milde houding ten aanzien van een variëteit van christelijke opvattingen

- Erasmus: verschillende vormen van christendom moeten verenigd kunnen worden door gelijke essentiële geloofspunten en eventuele verschillende niet-essentiële (adiaphora)
- Tolerantie eindigt waar het schisma begint (kettters) en ook andere godsdiensten werden niet getolereerd en het was een christenplicht om mensen tot de waarheid te bekeren
- Humanisten: eerste moderne opvatting van tolerantie maar nog geen sprake voor individuele godsdienstvrijheid of respect voor andersgelovigen

6. Doorbraak van het protestantisme

6.1 Vrede van Augsburg en Westfalen

- Luther en het protestantisme worden veroordeeld maar vinden aanhang in het Duitse rijk
- Rijksdag te Spiers (1522): 5 vorsten en 14 steden verzetten zich tegen de religieuze beperkingen
- Schmalkaldische Verbond (1531): protestantse vorste verenigen zich en eisen erkenning
- 1546: Karel V verzet zich tegen protestanten en dit mondt uit in oorlog
- 1555: einde oorlog en Vrede van Augsburg: elke rijksvorst mag beslissen welke godsdienst in zijn machtsgebied werd opgelegd (cuius regio, eius religio)
  - ! enkel rooms-katholiek of protestants (extern pluralisme)
- Karel V ziet dit als een nederlaag en treedt af
- Verschillende oorlogen breken uit in heel Europa en tolerantie blijft iets mythisch: Tachtigjarige Oorlog (1568-1648), Pacificatie van Gent (1576), Unie van Utrecht (1579) Noorderlijke nederlanden onafhankelijk en verbieden openlijk katholicisme (1581) en Dertigjarige Oorlog (1618-1648)
- 1648: Vrede van Westfalen maakt einde aan alle oorlogen ~ Vrede van Augsburg
  - ! eerste vorm van individuele godsdienstvrijheid wordt vastgelegd maar dit was theoretisch en werd in de praktijk niet echt uitgevoerd

6.2 Edict van Nantes

- Calvin: reformatie in Frankrijk met de hugenoten in Zuid-Frankrijk
- 1572: Bartholomeusnacht kost veel hugenoten het leven
- 1572: hugenoot Hendrik van Navarra huwt met katholieke Margaretha van Valois
  - ! hierdoor werden duizenden hugenoten vermoord
- Hendrik bekeert zich en wordt Hendrik IV van Frankrijk
- 1598: Edict van Nantes: katholicisme bleef staatsgodsdienst maar protestanten kregen rechten, hugenoten iets minder
- Tolerantie was enkel in het belang van de stabiliteit van de staatsmacht
- 1685: Lodewijk XIV herroept het edict officieel en hugenoten worden afgemaakt

7. De weg naar godsdienstvrijheid als individueel recht

- Tolerantie als resultaat van godsdienstoorlogen had niets te maken als een waarde of gebrek aan godsdienstvrijheid, maar waren een toevlucht voor maatschappelijke stabiliteit te verkrijgen
- Eerst: religieuze eenheid binnen gemeenschap noodzakelijk, dan pas individueel recht op godsdienstvrijheid

7.1 Locke

- 1689: Brief over Tolerantie waarin taakverdeling tussen kerk en staat wordt vastgelegd
! de kerk is bevoegd voor de publieke eredienst van God en langs deze weg ook het bereiken van het eeuwige leven, maar mag zich niet inlaten met sancties voor andersdenkenden
- bepleit godsdienstvrijheid enkel voor protestantse groeperingen, maar niet voor katholieken en atheïsten (selectieve godsdienstvrijheid)

7.2 Spinoza en Bayle

- Spinoza: pleit voor individuele godsdienstvrijheid en ook vrijheid van denken en van meningsuiting op alle vlak (libertas philosophandi)
- Pierre Bayle: pleit voor religieuze tolerantie (reductio ad absurdum)
- Voorgaande opvattingen toonde geen verdraagzaamheid voor alle levensbeschouwingen, maar slechts selectief voor één ware religie

7.3 De politiek volgt

- 1776: Amerikaanse onafhankelijkheidsverdragen
- 1789: Déclaration des droits de l'homme et du citoyen
- Sinds deze gebeurtenissen maakt de vrijheid van meningsuiting en de individuele godsdienstvrijheid onderdeel uit van verschillende verdragen en staten

7.4 Mill: Over de vrijheid

- John Stuart: schreef On Liberty (1859) en introduceert zo de overgang naar een moderne, politiek-filosofisch liberale opvatting van tolerantie
  - beperkt de problematiek niet langer tot omgaan met religieuze diversiteit
  - geeft seculiere argumenten om vrijheid en diversiteit te beschermen
  - biedt een morele argumentatie die de ruimte en de grenzen vastlegt waarbinnen de vrijheid zich kan manifesteren
- Voltaire: schreef Traité sur la tolérance (1763) maar bepleit enkel religieuze tolerantie in tegenstelling tot Mill, die vanuit vrijheids- of schadeprincipe vertrekt
- Mill was geen free-speech absolutist: grens aan vrijheid van meningsuiting, wanneer het een reëel risico tot fysieke schade en een reële beperking van de vrijheid van anderen inhoudt
- Menselijk kennen is feilbaar:
  - true belief: resultaat van indoctrinatie of brainwash
  - justified true belief: vorm van deliberatie
- Pleidooi voor vrijheid en niet onverschilligheid: diverse aard van de menselijke natuur respecteren en elkaars vrijheden

8. Conclusie

- Godsdienstvrijheid is resultaat van tolerantiestrijd en pogingen om pluralisme te vermijden
! pragmatische redenen voor tolerantie zijn belangrijker dan de religieuze morele

H6: Hedendaags politiek liberalisme

1. Neutraliteit: what's in a name?

1.1 Een neutrale staat, een tolerante samenleving

- Basisgedachte politiek liberalisme: de overheid moet burgers als vrije en gelijke individuen behandelen en dus neutraal zijn en de godsdienstvrijheid en scheiding van kerk en staat garanderen
- Hedendaags liberalisme: onvervreembare individuele rechten en vrijheden nl. eigendomsrecht, gewetens- en godsdienstvrijheid, vrijheid van vereniging en organisatie, vrijheid van meningsuiting, politieke vrijheden, recht op privacy, recht op een eerlijk proces en het recht op zelfbepaling en persoonlijke integriteit
  - ! deze grondrechten moeten beschermd worden en boven andere belangen staan (Dworking: rights as trumps) (Despotisme de la majorité)
- Liberalisme beschermt ook de rechten van minderheden en funtioneert niet vanuit de meerderheid. Het pleit voor gelijke vrijheid door te argumenteren voor staatsneutraliteit
- Morele rock-bottom van het rights-based liberalism: mensen moeten als autonome rechtsindividueel gerespecteerd worden
- In dit soort overheid is er geen tolerantie: tolerantie is het toelaten van wat afgekeurd wordt vanuit een bepaalde waarheid en in het liberalisme is er neutraliteit
  - ! Overheid moet er wel op toezien dat de samenleving tolerant is

1.2 Neutraliteit en onderwijs

- Neutraliteit van de overheid bereikt pas reële vrijheid wanneer er voor alle mensen gelijke kansen worden gecreëerd: sociale mogelijkhedenvoorwaarden garanderen op basis waarvan mensen volgens eigen overtuiging kunnen leven
- Naast negatieve vrijheidsrechten ook recht op onderwijs, vorming en informatie (vb. leerplicht)
- Zolang de overheid opties en keuzealternatieven aanbiedt en de persoon in kwestie de keuze autonoom heeft kunnen nemen, doet de overheid wat het moet doen.

1.3 Neutrality of justification

- Neutraliteit van de staat is er om diverse waarden, opvattingen en idealen in de samenleving een eerlijke kans te geven.
- Neutrality of opportunity: elke manier van leven krijgt evenveel kansen
  - ! botst met liberalisme dat staat voor vrijheid en gelijkheid (vb. nazisme)
- Neutrality of outcome/effect: elk beleid moet mensen, groepen en opvattingen gelijk behandelen
  - ! onmogelijk: bepaalde dingen worden bevoordeeld of benadeeld (vb. snelheidsverbod)
- Neutrality of aim: geen beslissingen bevoordeelen omdat ze zich tot een bepaalde opvatting bekennen (wordt wel nagestreefd)
- Neutrality of justification: beslissingen moeten gelegitimeerd worden los van enige verwijzing naar een publieke rangorde of levensopvatting (wordt ook nagestreefd)
- Wetsvoorstellen moeten neutraal geformuleerd en gerechtvaardigd worden in politieke termen en concepten die zeggingskracht hebben voor alle redelijke individuen
  - ! Geen strijd voeren tegen één of meerdere religies

2. Liberalisme en de scheiding tussen kerk en staat

2.1 Hoeveel religie moet een samenleving in haar publieke ruimte verdragen?

- Public reason: door neutraal te zijn, kan de staat religieuze minderheden beschermen en de vrije, publieke beleving van godsdienst mogelijk maken
  - verhindert niet dat religieuze groeperingen zich met politiek bezighouden en al helemaal niet op het middenveld; enkel op niveau van het overheidsbeleid geldt liberale neutraliteitseis
    - ! maar wordt door exclusionisten als onwenselijk beschouwd
  - Rawls & Habermas: middenpositie in religieuze inbreng nl. levensbeschouwelijke argumenten kunnen pas relevant worden als rechtvaardiging van beleid als ze compatibel én vertaalbaar zijn in gedeelde, politieke redenen en waarden waarover een overlappende consensus bestaat tussen verschillende levensbeschouwelijke doctrines
    - ! Rawls: minstens ooit vertaald <> Habermas: institutionele vertaalbaarheid (input vertaalbaar en vertaling moet gebeuren in publieke ruimte zelf)
  - Wolterstorff en Weithmann: eis van vertaalbaarheid sluit religie nog teveel uit van politieke besluitvorming
    - ! zonder eis echter geen liberale gelijkheid meer, dus vertaalbaarheid volgens Rawls
- Kerk-staat regimes compatibel met het liberalisme: expliciete scheiding tussen kerk en staat tot een actief ondersteunings- en financieringsbeleid
  - VS met first amendment (free exercise clause en establishment clause) en Frankrijk met wet concernant la séparation des Eglises et de l'Etat: scheiding tussen kerk en staat waardoor er geen (directe) steun is voor kerken en geloofsgemeenschappen
  - België: erkende levensbeschouwingen worden door overheid gefinancierd en krijgen tal van voordelen (steunbeleid)
    - ! alle levensbeschouwingen moeten gelijke kansen krijgen om steun te genieten en gelijk behandeld worden volgens liberalisme, maar hieraan voldoet België niet
  - Duitsland: ook steunbeleid met Kirchensteuer waarbij burger extra belasting moeten betalen om lid te zijn van de kerk (islam hoort hier niet bij)
  - Italië: iedereen betaalt gelijke belasting, maar ze mogen kiezen waarvoor kerkbelasting wordt gebruikt (optioneel)
  - Europees Hof heeft een ruime margin of appreciation wat betreft de plaats van religie in de publieke ruimte en invulling van kerk-staat verhouding
  - staatskerk is incompatibel met onpartijdige overheid van politiek liberalisme en zorgt vaak voor problemen vb. Griekenland
    - ! established church (Engels/Scandinavisch): godsdienstvrijheid van niet-anglicanen blijft gevrijwaard en in Noorwegen is het model zelfs afgezwakt waardoor een groter onafhankelijkheid van de kerk bereikt wordt
- Levensbeschouwelijke symbolen in de publieke ruimte: ook verschillende opties ivm liberalisme
  - laïcitébenadering (difference blind) vb. België en Nederland
  - multiculturele benadering (difference sensitive): biedt redelijke accommodatie aan minderheden door wet aan te passen aan multiculturele situatie of wet behouden en uitzondering te maken (rule and exemption approach) vb. VS, VK en Canada

- Verbod op religieuze symbolen: niet mogelijk om mensen het te verbieden, wel in openbare gebouwen waar burger zich gelijk moeten kunnen voelen
! MAAR vb. dragen van levensbeschouwelijke tekens op school en klederdracht overheidsambtenaar: godsdienstvrijheid botst met de vrijheid van de burger en vormt dus een punt van discussie
- Europees Hof hanteert ook hier margin of appreciation voor de staten afzonderlijk: staten mogen afzonderlijk beslissen en de godsdienstvrijheid afwegen ten aanzien van de andere rechten

2.2 Religie in een liberale, (post)seculiere samenleving

- Ook religies moeten aanvaarden dat de politieke gemeenschap en de overheid op niet-religieuze gronden gerechtvaardigd zijn en dat het gezag van God inzake publieke aangelegenheden ondergeschikt is aan de grondrechten en de democratische besluitvorming: religie moet godsdienstvrijheid erkennen en ruimte laten voor onenigheid
! kerken mogen binnenin hun geloof discrimineren of straffen, maar niet oproepen tot deze acties in de samenleving
- Habermas: religie moet een leerproces doormaken om zich om te vormen tot een reflexieve religie: liberale democratie, godsdienstvrijheid en autonomie en gezag van wetenschap als bron van kennis aanvaarden
! niet enkel de religie, maar ook de seculiere burgers moeten aanvaarden dat religieuze overtuigingen semantische inhoud bevatten (complementair leerproces)
  - katholieke Kerk deed dit pas na Tweede Vaticaans Concilie ('65)
  - islam moet dit volledige proces nog doormaken
- Nieuwe atheïsten: wijzen op negatieve, irrationele en gevaarlijke van religie
- Postseculier houdt in dat ondanks de geloofsterugval en secularisering, religie een publieke en politieke betekenis kan blijven vervullen

3. De vrijheid van meningsuiting

= impliceert niet dat mensen altijd en overal gelijk wat mogen zeggen, het gaat erom dat mensen niet enkel omwille van een mening bestraft kunnen worden

3.1 Het recht om te beledigen

- Politiek liberalisme laat niet toe de vrijheid van meningsuiting in te perken omwille van het beledigende of aanstootgevende karakter van bepaalde opvattingen
- Het moet steeds mogelijk blijven om ideologieën en religies grondig te bestuderen en te bekritisieren, hoe kwetsend het dan ook mag aanvoelen
◇ Tegelijk valt ook protest tegen uitspraken die beledigen binnen vrijheid van meningsuiting
- De vraag is niet of je bepaalde opvattingen van mensen respecteert, maar of de mensen het recht hebben die opvattingen te uiten. Kwetsen en schelden kan niet door de wet verboden worden, maar we moeten het daarom niet moreel goedvinden
- Mill: onderscheid maken tussen iemands standpunt en de stijl waarmee het in het debat wordt gebracht, soms moet je door de agressieve stijl van de tegenstander kijken

3.2 De ondergens

- Neutrale overheid heeft een moreel doel en de meningsuitingen die dat doel onmogelijk maken, moet de overheid aanpakken en aan banden leggen
  - ! er ontstaat een probleem wanneer iemand oproept om anderen schade toe te brengen
- Mills onderscheid tussen het uiten van een mening en het aanzetten tot geweld en dus schenden van de grondrechten wordt toegepast in de rechtspraak

4. Conclusie

- Scheiding tussen kerk en staat: tweesnijdend mes: ze moet de overheid beschermen tegen illegitieme inmenging van religie, maar ze moet eveneens de religie en haar gelovigen beschermen tegen staatsbemoeienis
- Liberalisme: beschermt in de eerste plaats de basisvrijheden van mensen en loopt niet noodzakelijk uit op de privatisering van levensbeschouwing en een strikte scheiding tussen kerk en staat
  - ! staatsneutraliteit, geen staatstolerantie

H7: Wetenschap en zingeving

1. De cognitieve en manipulatieve interesse van de mens

1.1 Praktisch belang van kennis

- Volgens Arnold Gehlen is de mens een Mängelwesen: een biologisch onvolgroeid, gemankeerd wezen dat minder gedetermineerd is door instincten (instinct-arm)
  - ! Nood aan informatie over zichzelf en de leefwereld om te kunnen overleven
- Informatie van cognitieve aard speelt een bijzondere rol: via zintuigen, zenuwstelsel en hersenen informatie verwerken en cumuleren en verspreiden via taal
- Manipulatieve interesse: op basis van kennis leefwereld controleren en manipuleren
  - ! in de omgang met het vreemde zijn cognitieve en manipulatieve interesse belangrijk om de dingen te begrijpen

1.2 “We know more than we can tell”

- Bewuste kennis: slechts een klein deel van de kennis op basis waarvan mensen hun leven organiseren <> Tacit knowledge: ervaringskennis, intuïtief
- Knowing-that (‘boek kennis’) <> knowing-how; embodied knowledge (imitatiekennis)

1.3 Wetenschap en techniek

- Wetenschap en techniek: dialectische verhouding (wetenschappelijke inzicht leidt tot nieuwe technische toepassingen; nieuwe technische mogelijkheden leidt tot ontdekkingen)
  - ! manipulatieve interesse lijkt vaak belangrijker te zijn: niet de kennis waar de mens van oudsher op uit is

1.4 Definitie van wetenschap

- Wetenschap: menselijke bedrijvigheid die erop gericht is tot gesystematiseerde en betrouwbare kennis te komen OF geheel van uitspraken, wetten of theoriën betreffende een enigszins samenhangend probleemgebied
  - mededeembaar aan andere mensen
  - systematisch en geordend karakter
  - betrouwbaarheidscontrole door discussie en gebruik van wetenschappelijke methode
- Wetenschap vond al plaats bij ‘oude’ volkeren, maar was toen versmolten met religieuze overtuigingen: 16de en 17de eeuw start van zuivere wetenschap

1.5 Het mythische denken

- Oorspronkelijke vormen van kennis en manipulatie waren afkomstig van magisch denken, mythen en religie en dit was de belangrijkste manier om de wereld te ordenen
- Mythisch denken verhaalt hoe dingen zijn ontstaan en waarom dingen zijn zoals ze zijn

1.6 Het moderne wetenschappelijke denken

- Start ‘verwetenschappelijking’ (6de eeuw): in Klein-Azië worden mythische voorspellingen in vraag gesteld door natuurfilosofie
- Pas in 16de en 17de eeuw volgt een succesvolle doorbraak
- Nu: grote consensus over de waarde van moderne wetenschappelijke kennis
  - ! onderbouwde, precieze en gecontroleerde kennis over de mens en zijn omgeving

1.7 De morele waarde van kennis

- Kennis heeft een morele betekenis
  - intellectuele integriteit
  - William Clifford: the duty of enquiry (morele verantwoordelijkheid)
    - ! moreel laakbaar dat mensen overtuigingen hebben die niet op onderzoek en evidentie berusten <> William James: the will to believe; soms moeten mensen beslissingen nemen over zaken zonder voldoende rationele gronden

1.8 Kennis om kennis

- Mens is nieuwsgierig en is geïnteresseerd in kennis die niet meteen praktisch nut heeft

2. De zingevende interesse van de mens

2.1 Wetenschap en leefwereld

- Wetenschappelijke wereld: laboratorie, experimentele settings en wetenschappelijke surveys <> Leefwereld: wereld waarin we dagelijks leven en we betekenissen en (on)zin ontdekken
- Elke wereld heeft zijn eigen perspectieven en inzichten, maar mensen zijn in staat om met verschillende perspectieven om te gaan die elkaar mogelijk maken en niet per se gelijkwaardig naast elkaar staan

2.2 Wetenschap is zelf ingebed in een ruimer geheel

- Wetenschap bestaat bij gratie van herleiding vb. vallen voorwerp tot zwaartekracht
- Hoe belangrijk het ook is, ze heeft niet het laatste woord: onze ervaring in de eigen leefwereld is ruimer dan de wetenschappelijke benadering kan bevatten en objectiveren

2.3 Erklären - Verstehen

- Natuurwetenschappen: fenomenen beschrijven, verklaren en voorspellen (erklären)
  - Onderzoeksobject ligt buiten de mens
- Menswetenschappen: menselijk gedrag en producten hiervan begrijpen (verstehen)
  - Onderzoeksobject is de mens zelf: interpretatie, Einfühlung en hermeneutiek nodig

2.4 Zinvragen

- Existentiële en diepe vragen ivm zingeving, hoop, ethiek en spiritualiteit
- Mens is een metafysisch dier: kan niet anders dan dit soort vragen stellen
- Wittgenstein: wij voelen dat zelfs als alle mogelijke wetenschappelijke vragen beantwoord zijn, onze levensproblemen nog helemaal niet aangeroerd zijn
  - ! beperking van de wetenschappelijke benadering: zinvragen behoren niet tot de wetenschap
- Heel wat zaken in ons leven zijn cognitief ondoordringbaar: er is geen verklaring voor, maar dat maakt niet uit

2.5 Zin ervaren, niet creëren

- Zin kunnen we niet creëren, enkel ervaren en dit impliceert een moment van heteronomie of transcendentie
- Zin zorgt voor paradoxale situaties: mensen willen gelukkig zijn, maar het kan niet nagestreefd worden. Het is een essentieel bijproduct.
  - ! Als we geluk zouden creëren, verliest het zijn waarde (ervaringsmechanisme)

2.6 Zingeving en wetenschap

- De plaats en rol van wetenschappelijke kennis inzake zingevingsvraagstukken is een discussiepunt
- Wittgenstein Tractatus: taal is onmachtig om over metafysische vragen iets te zeggen, taaluitingen gaan over the propositions of natural science
- Wittgenstein Philosophische Untersuchungen: verwerpt zijn standpunt en zegt dat taal op verschillende manieren zinvol gebruikt kan worden. Er zijn verschillende taalspelen en die mogen niet door elkaar of in de foute context gebruikt worden

2.7 Het (on)gelijk van Wittgenstein, deel 1

- Wittgensteins theorie wordt vaak bediscussieerd
  - PRO: wetenschap en godsdienst staan naast elkaar, zonder aanrakingspunten. Wetenschap gaat over de oorsprong en religie over de bestemming van het bestaan.
    - ➔ NOMA principe: niet-overlappende magisteria die naast elkaar staan (gebied waar één bepaalde leer de geëigende middelen bezit voor een zinvol discours en het doen van een uitspraak)
    - ! zet vraagtekens bij heel wat religieuze overtuigingen
  - CONTRA: atheïsten (gebruiken wetenschap om hun religie te verantwoorden) en andere gelovigen (vb. creationisten)

2.8 Comtes wet van de drie stadia

- Ontwikkeling van de menselijke wil om de werkelijkheid te verklaren verloopt in drie stadia (une loi des trois états théoriques)
  - Theologisch/fictief: elk fenomeen word veroorzaakt door bovennatuurlijke factoren (Volmaaktheid in monotheïsme)
  - Metafysisch/abstract: bovennatuurlijke factoren worden vervangen door abstracte krachten (Volmaaktheid in de metafysica)
  - Wetenschappelijk/positief: elk teruggrijpen op bovennatuurlijke factoren wordt verworpen, algemene en binnenwereldse wetten
- Vanuit deze optiek is iedere gelovige iemand die nog verwijlt in een voorbije fase van de menselijke ontwikkeling. De persoon is achterlijk en infantiel.
- Religie, metafysica en wetenschap zijn drie verschillende dingen die telkens hetzelfde nastreven: een verklaring zoeken voor de werkelijkheid

2.9 Het (on)gelijk van Wittgenstein, deel 2

- Frazer: primitieve culturen en hun verklaringen voor natuurverschijnselen zijn infantiel en irrationeel. Het is een stadium dat de westerse wereld ooit ook doorlopen heeft, maar waarvan ze zich gelukkige bevrijd heeft.
- Wittgensteins commentaar: primitieven stellen geen theorie of verklaringen op en kunnen zich daarom dus niet vergissen
- Frazers mening over magie: door een magisch ritueel iets bereiken, vanwege geluk, geeft de primitief verkeerdelijk het gevoel dat het ritueel werkt

- Wittgensteins commentaar: primitieven voeren die rituelen nadat het heeft plaatsgevonden vb. bidden tot regenkonink nadat regen al gevallen is
  - ! de handelingen gaan niet om een verkeerde overtuiging of slechte hypothese
    - ➔ Religie heeft te maken met wat zin geeft in het leven. Het is een houding uitdrukken tegenover een wereld waarin dergelijke dingen gebeuren. Het vervangt de 'waarom?'-vraag en streeft niet hetzelfde na als wetenschap.

3. Wetenschap en religie - kenmerken van een moeilijk debat

3.1 Is 'wetenschap vs religie' gelijk aan 'ongelovigen vs gelovigen'?

- Complexiteit van de relatie tussen wetenschap en religie komt door het ontbreken van sluitende definities van beiden
  - vb. wie religie ziet als een poging om de werkelijkheid te verklaren, ziet religie als een concurrent voor de wetenschap <> religie als zingevingssysteem, geen concurrentie
- Grenzen van religie en wetenschap zijn vloeiend: er is een premoderne vermenging van zingeving en wetenschap.

3.2 Splijtzwaam Darwin?

- In de eeuw van Darwin: inzicht in de relatieve autonomie van wetenschap en religie ten aanzien van elkaar
- On the Origin of Species: God wordt naar de marges geduwd, maar niet verbannen
  - ! belangrijkste aanleiding voor frictie tussen religie en evolutietheorie is het feit dat de mens een 'verbeterde aap' zou zijn en dus geen uitzonderlijke plaats heeft. Dit is een belediging voor God en de mensheid in de ogen van gelovigen
- katholieke Kerk aanvaardt de evolutie, maar houdt vast aan de idee van een ziel die geschapen is naar het beeld van God. Het steunt Intelligent Design niet (anti-Darwiniaans)
  - ! er zijn natuurlijke katholieke individuen die een uitzondering vormen
    - vb. Kenneth Miller, Michael Behe
- Godsdiensten waarin de letterlijke tekst van een heilig schrift het grootst mogelijke gezag toekomst hebben het meest de neiging om richting creationisme te gaan

3.3 Naturalisme en macht

- Vele gelovigen verwerpen zich tegen de gedachte dat menselijke moraliteit en religie volledig wetenschappelijk verklaard kunnen worden
  - ! Sommigen hebben bijverd om de wetenschap op te vatten als een substituut voor de religie

GASTLES: Halal

1. Voedingsregels in de islam: wat is Halal?

- Islam: haram (datgene dat verboden is) vs halal (datgene dat toegelaten is)
- Verboden voeding door Koran: varkensvlees, bloed, vlees van vanzelf doodgegane dieren en vlees van een dier waarover iets anders dan de naam van Allah is uitgeroepen tijdens het slachten
  - ! uitgebreid naar specifieke voedingsvoorschriften door geleerden, die afhangen van de stroming binnen de islam
    - vb. Hanafi eet geen mosselen en kreeft <> Maliki, Shaafi en Hanbali wel
- Vooral verbod op varkensvlees wordt streng gevolgd (regels zijn soms moeilijk te volgen vanwege hun minderheid in de samenleving)
  - ! voeding die toegestaan is voor 'people of the book' ook voor hen
    - vb. in VSA aten veel moslims vroeger koosjer, maar later kwamen ze erachter dat koosjer niet per se halal was
- Voedselvoorschriften joden (kasjroet): vlees van dieren met gespleten hoeven, herkauwers en vis met vinnen en schubben; na consumeren van vlees moet men 1, 3 of 6u wachten voor melkproducten te consumeren

2. De halal voedingsketen: hoe het zou moeten zijn

- Voorschriften voor het slachten van dieren in de islam (Sharia): gelden niet voor vis of andere toegestane dieren die in het water leven
- Halalstatus garanderen gebeurt via een strikte controle door bv HACCP (Hazard Analysis Critical Control Points) → inventarisatie van de kritische controle-punten voor elke fase
  - 1) Diervoeding: natuurlijk, vegetarisch dieet zonder GMO's en dierlijke bijproducten
    - ! sommige vinden dat GMO's wel toegelaten zijn (discussiepunt)
  - 2) Behandeling van dieren voor, tijdens en na het slachten: stress vermijden, uitgerust goed gevoed en altijd drinkwater aanwezig (voor), dier niet laten wachten voor zijn dood, niet vastbinden, voorbereidingen van de slacht niet laten zien en niet doden in het bijzijn van andere dieren (tijdens), wachten tot dier volledig dood is vooraleer in het vlees te snijden (na)
  - 3) Verdoven of niet: in de geschriften staat nergens een verbod op onverdoofd slachten, enkel verbod op consumeren van vlees die dood zijn op punt van slachten
    - ! wordt geïnterpreteerd als verbod op onverdoofd slachten (voor religieuze slachtingen is dit toegelaten in België)
    - ! In Nederland is verdoving verplicht, tenzij wetenschappelijk aangetoond kan worden dat onverdoofd slachten geen extra dierenleed veroorzaakt
  - 4) Het gebruikte materiaal: scherp, lang mes zodat de keling in éénmaal kan gebeuren
  - 5) Slachtpersoon: gezonde, volwassen moslim
  - 6) Op welke manier: snijden van de voorkant van de nek waarbij halsslagader, luchtpijp en slokdarm in één keer worden doorsneden zonder bot in de hals te raken met het hoofd van het dier in de richting van Mekka
  - 7) In de naam van Allah: "In de naam van Allah, Allah is de grootste" moet uitgeroepen worden tijdens de slachting en geen enkel andere naam
  - 8) Verpakt met een halal label: na verpakking, tijdens verpakking en tijdens verwerking mag er geen cross-contaminatie met haram producten plaatsvinden

3. De halal voedingsketen: hoe het is

- Halal keten volgens HACCP is voornamelijk theoretisch in België
  - ! 60% van de zorgezegde halalproducten is haram
- FAVV is verantwoordelijkheid voor voedselveiligheid ook binnen halalketen, maar mengt zich niet in het religieuze aspect: gebeurt door Moslimexecutieve
  - ! enkel op het niveau van slachthuise wordt er verzekerd dat de slachter een moslim is met een bekwaam attest verkregen van de Moslimexecutieve
  - ! of andere controlepunten worden gecontroleerd hangt af van het certificeringsorganisme dat het product zal labelen als halal

4. Eerste obstakel: ontbreken van een halalstandaard

- Actoren in de keten zijn het niet eens over de definitie van halal en de criteria waaraan het moet voldoen (verschillende interpretaties van de religieuze teksten)
- CEN tracht momenteel een Europese standaard voor halal en diens criteria op te maken: een Europese standaard zorgt ervoor dat er meer controle gebeurt vb. bio-producten
  - ! zonder standaard kan eender wie op zijn producten de stempel 'halal' drukken
- Met een erkend label kan de onzekerheid over halalstatus bij de consument weggenomen worden: consument moet vertrouwen leggen in de verkoper dat hij echt halal verkoopt
- Ontbreken van standaard zorgt voor wildgroei aan certificeringsorganisaties met elk eigen criteria: in Europa momenteel 65, met 8 in België en 22 in Frankrijk
  - ! niet zeker voor wat het halal-label staat vandaag de dag, dus kopen ze vlees liever bij islamitische slager of slachthuis zelf
- Verschillen in criteria: al dan niet verdoving, mechanisch of manueel slachten (pluimvee in België), controlemethode en frequentie van de controle (enorm duur om continu een certificeringsorganisme aanwezig te hebben)
- In de globale halalmarkt is de keuze van een certificeringsorganisme belangrijk: sommige importerende landen leggen een partner op (vb. West-Vlaamse Volys Star: 5 organismen)

5. Tweede obstakel: verdoving of niet?

- Sommige actoren zijn geen voorstander van een transparante halalketen: niet-moslims eten bv vaak halal vlees zonder het te weten doordat er meer halal wordt aangemaakt dan de marktaanvraag (komt door overschotten in de reguliere circuits terecht vb. Albert Heijn)
  - ! verboden: onverdoofd geslacht vlees mag enkel voor religieuze gemeenschappen gebruikt worden en een transparante, gecontroleerde halalketen zou er voor kunnen zorgen dat deze overschotten niet bij ons terecht komen
  - ! 22% kalveren, 11% runderen en 92% schapen wordt in België halal geslacht (2006)
- Gaia klaagt onverdoofd slachten bij joods en islamitische gemeenschap aan: Raad voor Dierenwelzijn stelde een werkgroep aan om deze problematiek aan te pakken (2008): hoog risico op welzijnsproblemen (pijn en lijden) bij onverdoofd slachten <> reactie van moslims: dier moet volledig uitbloeden en mag niet doodgaan door verdoving
  - ! verdoving heeft absoluut geen effect op het uitbloeden van het dier, gebeurt zelfs beter bij dan bij onverdoofde slachtingen + verdoving leidt bij gebruik van de juiste techniek niet tot hartstilstand bij de dieren <> reactie moslims: als de kans bestaat dat het dier sterft, ook al is ze minimaal, moet verdoving toch vermeden worden (moslims zien verdoving als iets onnatuurlijks, dit komt vooral door hun gebrek aan kennis over het slachtproces)

GASTLES: Galilei

1. Proloog Benedictus XVI en Galilei (2008)

- Paus mag geen lezing doen in Rome door een uitspraak: “in het tijdperk van Galilei de kerk veel trouwer bleef aan de rede dan Galilei zelf. Het proces tegen Galilei was redelijk en rechtvaardig.”
- Volgens Benedictus XVI: geloof niet begrepen worden als een subjectieve aangelegenheid die in oppositie staat tot het objectieve natuurwetenschappelijk onderzoek
- Dynamiek onderzoeken in plaats van religie en wetenschap als een onvermijdbare botsing
- Galilei: zich op theologisch gebied begeven en argumenteren over principes voor Bijbelhermeneutiek <> theologen: zich op natuurfilosofisch terrein begeven.

2. De aanzet tot het conflict

2.1 Ptolemaeus en Copernicus

- Nikolaus Copernicus De revolutionibus orbium coelestium libri vi: heliocentrische theorie over de kosmos uiteenzetten (gemodelleerd op de Almagest van Claudius Ptolemaeus over de planeet- en zonnebewegingen)
- Het model van Ptolemaeus roept epistemologische vragen op:
  - onderdeterminatie: verschillende wiskundige modellen zijn evengoed in staat om de fenomenen accuraat te voorspellen. Een voorbeeld hiervan is de vraag of de zon rond de aarde beweegt, of de aarde rond de zon: beide modellen zijn wiskundig equivalent.
  - puur instrumentalistisch te interpreteren, als nuttige rekeninstrumenten, die geen aanspraak maken op een beschrijving van de ware structuur van de kosmos.
- Copernicus begreep zijn theorie echter wel degelijk als een realistische beschrijving van de kosmos. Nochtans had hij geen directe empirische gronden waarmee hij zijn voorkeur kon ondersteunen: grotere elegantie met de zon in het midden

2.2 Copernicus en Osiander

- Copernicus' boek verscheen pas net voor diens dood. Op eigen initiatief heeft de (lutheraanse) theoloog Andreas Osiander een anoniem voorwoord toegevoegd waarin beweerd werd dat het werk van Copernicus 'niet waar of waarachtig zijn' om kritiek van filosofen en theologen onschadelijk te maken
- Mogelijke onverenigbaarheid van Copernicanisme met de Bijbel al van bij de aanvang als een mogelijk twistpunt beschouwd
- Epistemologische statuut van de astronomie bood een mogelijke uitweg bood: mogelijkheid van een instrumentalistische interpretatie voldoende om dit probleem op de achtergrond te houden.

3. Galilei: filosoof en wiskundige (1589-1615)

- Galilei: traditionele professor wiskunde aan de universiteit van Padua (was wel een Copernicaan)
- 1610: Galilei voor het leven benoemd tot Hoofdwiskundige van de Universiteit van Pisa en Filosoof en Wiskundige van de Groothertog, naar aanleiding van een aantal spectaculaire ontdekkingen die hij dat jaar had gedaan met de net uitgevonden telescoop

- 1611 Kardinaal Bellarmino ontving Galileï: ontdekte nieuwe dingen die Copernicus bevestigden (Venus rond de zon draait, wat impliceerde dat de theorie van Ptolemaeus niet correct kan zijn)

! deel van de onderdeterminatie op te heffen

- 1610: Filosofen vallen Galileï's heliocentrisme aan, geestelijken bemoeien zich en zijn ongerust dat de theorie incompatibel is met de bijbel statuut aan het hof van de groothertog zorgde voor wrevel

4. Het conflict: Copernicus' theorie en principes voor de Bijbelexegese

- 1615: Foscarini compatibiliteit van het heliocentrisme met de Bijbel verdedigen

! reactie van Bellarmino: zowel Foscarini als Galileï aanmanen voorzichtig te zijn.

4.1 Bellarmino en traditionele Bijbelhermeneutiek

- Bellarmino stond in het teken van het beheersen en oplossen van theologische controverses die de eenheid van de katholieke kerk bedreigden: veel aandacht besteed aan de theologische disputen tussen katholieken en protestanten nl. hoe de Bijbel te lezen, en net datzelfde punt kwam opnieuw centraal te staan in de discussie over het statuut van het heliocentrisme

- Bijbel niet zomaar letterlijk gelezen kon worden: m.a.w. of "de zon beweegt" al dan niet hetzelfde (figuurlijke) statuut toegekend kon worden als "de arm van God."

- Galileï deelde met Bellarmino de overtuiging dat de openbaring wel degelijk een legitieme bron van waarheid was: niet wetenschap de valsheid van religie zou aantonen

- Galileï: slechts één waarheid was, en dat verschillende potentiële bronnen van waarheid uiteindelijk steeds moesten overeenstemmen.

! nl. de astronomie en de natuurfilosofie.

! Het belangrijkste verschil was echter dat het institutioneel gezien gemakkelijker was voor een theoloog om zich op het gebied van de filosofen te begeven dan de omgekeerde beweging te maken, zoals Galileï moest doen

4.2 Galileï en de Bijbelhermeneutiek

- Galileï's argumentatie: de intentie van de Bijbel er niet in lag om natuurfilosofie te onderwijzen. Hij ontkende niet dat het boek het resultaat was van een goddelijke inspiratie, maar hij benadrukte dat die inspiratie er in de eerste plaats op gericht was om geloofszaken te onderwijzen.

! Het is cruciaal om te benadrukken dat Bellarmino het ermee eens was dat de bijbel op sommige punten aangepast kon zijn aan zijn lezers. En bovendien stelde hij expliciet dat indien iets natuurfilosofisch bewezen kon worden, dat daaraan tegengestelde passages dan als figuratief gelezen moesten worden

! De cruciale vraag was echter wat te doen met heliocentrisme, en daar was geen sluitend natuurfilosofisch bewijs voor

- Kerkvaders: bijbel moest gelezen worden als een letterlijke beschrijving van werkelijkheid

! Galileï: interpretatieconsensus in zaken van "geloof en moraal", en dus ruimte liet voor een andere houding wat betreft natuurlijke feiten

! een onderscheid waar Bellarmino geen oren naar had: ketterij

- Galileï: interpretatie van die passages op te schorten totdat een sluitend bewijs voor of tegen het heliocentrisme geleverd was

! als hij gelijk had en er in de toekomst wel degelijk een bewijs voor heliocentrisme gevonden zou worden - de kerk op dat moment dan verplicht zou worden om terug te keren

4.3 De Congregaties van het Heilige Officie en van de Index grijpen in

- 1615: Galilei naar Rome
- februari: het Heilige Officie een officieel onderzoek in naar het theologische statuut van de theses dat de zon stilstaat in het centrum van het heelal en dat de aarde daarentegen beweegt
  - ! besluit: heliocentrisme is ketterij (verschil in beoordeling valt te verklaren door het feit dat er in de Bijbel explicieter over de beweging van de zon dan over de rusttoestand van de aarde wordt gesproken)
- Begin maart 1616 volgde de Congregatie van de Index: tekst van Foscarini verboden moest worden en het boek van Copernicus tijdelijk verboden tot het gecorrigeerd was
- Niet "formeel ketters" maar "teggengesteld aan de Heilige Schrift"
  - ! kwam door kardinaal Maffeo Barberini: belangrijk was om de wiskundige waarde van Copernicus' boek niet te miskennen
- Galilei was nergens met naam genoemd in het decreet: toch gaf het Heilige Officie aan Bellarmino de opdracht om Galilei op de hoogte te brengen van hun conclusie en het komende decreet van de Index, en om hem te waarschuwen dat hij zijn heliocentrische opvattingen moest opgeven (Galilei wou een goede katholiek blijven)

4.4 De ideologie van de nieuwe wetenschappen

- Vanuit oogpunt kerk leek het erop dat Galilei zich ongevraagd met bijbelinterpretatie kwam bemoeien, enkel om zijn natuurfilosofische project te redden
  - ! Galilei wou kerk eigenlijk beschermen
- Galilei was verbaasd dat theologen de autoriteit hadden om fysische conclusies te trekken
  - ◊ onbegrip van de theologen: wiskundige zoals Galilei de autoriteit zou ontleen om criteria te bepalen aan de hand waarvan zij dan tot bijbelinterpretatie konden overgaan
- Galilei: gevaarlijke ideologie die ertoe verplichtte om vraagstukken van autoriteit en haar verdeling te herdenken

5. Hoop en inquisitie (1616-1633)

5.1 Een nieuwe paus – nieuwe mogelijkheden

- 1616: Copernicaanse campagne stil te leggen
- 1623: Barberini tot paus Urbanus VIII verkozen. In de lente van 1624 reisde Galilei naar Rome, waar hij zesmaal een onderhoud had met Urbanus VIII.
  - ! Urbanus stelde dat heliocentrisme wat hem betreft niet als ketters beschouwd moest worden. Bovendien zag hij geen graten in een hypothetische discussie van de verschillende astronomische systemen
- Galilei: teleurgesteld dat het decreet uit 1616 onveranderd van kracht zou blijven, maar toch was er voor hem genoeg opening gecreëerd om op zijn minst een deel van zijn Copernicaanse campagne terug op te nemen

- 1629 was Galileï min of meer klaar met het werk aan wat zijn Dialoog over de twee wereldsystemen zou worden. Hij voert er drie protagonisten op die tijdens vier opeenvolgende dagen de respectieve voor- en nadelen van de Ptolemaïsche en Copernicaanse wereldsystemen naar voor brengen. Door de vorm van een dialoog te kiezen, hoopte Galileï genoeg afstand te creëren tussen zijn eigen opvattingen en die van zijn personages, om op die manier in alle vrijheid de hypothesen te kunnen bediscussiëren zonder tegen de letter van het decreet uit 1616 in te gaan.
- 1630: Galileï naar Rome, in de hoop daar de toestemming te verkrijgen om zijn boek te laten drukken. ! Urbanus wou dat almachtargument van God werd aangehaald
- Februari 1632 verscheen het boek: op het einde haalde Galileï het almachtargument van Urbanus aan (in de woorden van Simplicius, die het hele boek belachelijk wordt gemaakt)

5.2 Galileï voor de Inquisitie

- Urbanus was woedend en voelde zich persoonlijk bedrogen en verraden.
! onbeschaamd pro-Copernicaans en bovendien was hij niet goed in staat gebleken om Urbanus' favoriete almachtargument serieus te nemen
- Proces tegen de Dialoog: Galileï onmiskenbaar heliocentrisme verdedigde. In eerste instantie trachtte Galileï dit te ontkennen, maar daarna erkende hij op dat punt in de fout gegaan te zijn. Hij benadrukte dat dit niet zijn intentie was geweest, maar dat hij meegesleept was door zijn ijdelheid en de onbeschaamde voorliefde voor zijn eigen argumenten.
- Juni 1633: De uitkomst was dat Galileï zijn geloof in heliocentrisme openlijk zou moeten afzweren, en dat hij als verdere straf opgesloten diende te worden. De opsluiting werd omgezet in huisarrest die tot aan zijn dood geldig zou blijven.

6. Epiloog: Johannes Paulus II en Galileï (1979-1992)

- Galileï versus kerk: geen zaak van wetenschap versus geloof.
- tot 1835 duren voor de Dialoog en De revolutionibus van de Index gehaald werden: Gedurende heel deze periode heeft de kerk een positie van stilzwijgen verkozen
- Tijdens het tweede Vaticaanse Concilie werd in 1965 een expliciete verwijzing naar Galileï, en de fouten die de kerk gemaakt had in zijn veroordeling
- In 1979 sprak de net verkozen paus Johannes Paulus II: alle steun zou geven aan pogingen om de zaak te onderzoeken, om zo tot inzicht te komen in de mogelijke harmonie tussen wetenschap en religie.
! MAAR Bellarmino werd in die conclusie opgevoerd als superieur epistemoloog die vertrok vanuit een scherp inzicht in de vereisten van de nieuwe wetenschappelijke methodologie terwijl zijn voorbijgestreefde visies op Bijbelhermeneutiek volledig werden genegeerd en in de schoenen van ongespecificeerde opponenten van Galileï werden geschoven.
- Johannes Paulus II (in navolging van Poupard), in een ongetwijfeld eerlijke poging om recht te doen aan de gebeurtenissen uit 1616, langs de ene kant alle fouten toeschrijft aan niet gespecificeerde of genoemde personen, en langs de andere kant de meest zichtbare kerkautoriteit, kardinaal Bellarmino, vrijpleit van elke fout.